

Türkiye Selçuklularında Çevgan

(Çevgan in the Seljuks of Türkiye)

Nilüfer Cengiz Karçaaltıcaba¹

Makale Geçmişi

ÖZ

Article History

Alındı/Received:

5/11/2024

Kabul edildi/Accepted:

30/12/2024

Article Type:

Araştırma Makalesi

Research Article

DOI:

10.48174/buaad.1579772

İslamiyet öncesi dönemden itibaren Türklerin savaşçı ve dinamik bir millet olmalarından dolayı çevgan oyunu, hayatlarında önemli bir yer edinmiştir. Bu sebeple atlı spor oyunlarından çevgan, Türklerin savaşçı kimliği ve dinamikliğini besleyen bir işlev görmüştür. Askeri sefer öncesinde çevgan oynanması hem atların eğitimlerini hem de savaşçı millet özelliği taşıyan halkın daima çeşitli saldırılara ve taarruzlara hazır halde bulunmasını sağlamıştır. Türkler, bu niteliklerini Anadolu'ya göç ettikten sonra da sürdürdükleri için çevgan oyunu Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları döneminde de devlet erkani ve halk arasında varlığını sürdürmüştür. Özellikle Türkiye Selçukluları zamanında çevgan oyunu için Konya, Kayseri, Erzurum gibi önemli yerleşim yerlerinde meydanlar oluşturulmuştur. Türkiye Selçuklu sultanları savaş öncesinde askere moral vermek ve askeri talim amacıyla bu meydanlarda çevgan müsabakaları tertip ettirmiştir. Savaş sonrasında ise kazanılan zaferleri kutlamak amacıyla çevgan oynanmıştır. Sultanların düğün merasimlerinden sonra ve bayram kutlamalarından sonra da çevgan oyununa eğlence amaçlı yer verilmiştir. Bazı üst düzey görüşmeler ve istişareler sırasında da çevgan oyunu gerçekleştirilmiştir. Türkiye Selçuklularında devlet erkani arasında ilgi gören bu spor halk arasında da bilinmekteydi. Nitekim dönemin edebi eserlerinde ve Türk minyatür sanatında çevgandan söz edilmesi bunun göstergesidir. Günümüzde ise Orta Asya Türk toplumlarında düzenlenen çeşitli toy (şenlik) etkinliklerinde hala varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada Türkiye Selçuklularında çevgan oyununun sadece bir oyundan ziyade askeri, toplumsal ve siyasi alanlara tesir eden, Türk kültürü ve yaşantısıyla bütünleşmiş bir spor dalı olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Literatür tarama yöntemine dayanan çalışma, kaynak eserlerin ve güncel araştırmaların beraber kullanımıyla ortaya konmuştur. Çalışmanın Türkiye Selçukluları özelinde çevgan sporunun Türklerin yaşamını kuşatıcı etkisini ve kültürel miras açısından önemini ortaya koymasından dolayı önemlidir.

Anahtar Kelimeler: atlı spor; çevgan; Türkiye Selçukluları

© 2024 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır.

Kaynak gösterme / To cite this article:

Cengiz, N. (2024). Türkiye Selçuklularında Çevgan. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 177-187. doi:10.48174/buaad.1579772

Summary

The nomadic lifestyle and the ecological demands of the Central Asian steppes rendered the horse indispensable to the Turks, fulfilling critical roles in migration, hunting, and daily activities. For the Turks, horses served not only as instruments of war but were also integral to sports and social pastimes, thereby stimulating the development of equestrian sports among pre-Islamic Turkic societies. Sports such as çevgan (polo), cirit (javelin) and gökbörü (buzkashi) were key in maintaining the readiness of horses during peacetime, while also enabling these animals to traverse extensive distances swiftly during military campaigns. The ability of the populace to maneuver rapidly in response to sudden raids or expeditions was thus continuously honed, with sports activities promoting not only physical and mental resilience but also readiness for confrontation with both natural challenges and hostile forces. Agility and equestrian skill held particular significance for the Central Asian Turks and successive Turkic states, who sought to uphold the traditional ideal of alplik (heroism) before the adoption of Islam. Since ancient Turks were renowned as a warrior society, agility sports reflected Turkish values of strategic organization and prowess. Today, these equestrian games continue to be practiced in varied forms across Anatolia and Central Asia. The term "çevgan," derived from

¹Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, nilufercengiz@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6238-2989

Persian and subsequently adapted as “savlecân” in Arabic and “çöğen” in Turkish, reflects Persian influence during the Seljuk period, when Persian culture and language were prominent in state affairs and literary expressions. Çevgan was typically played on horseback by teams of four or six players on a spacious field measuring approximately 240x160 meters, with the objective of advancing a ball toward the opposing team’s goal. Historically, çevgan was central to festive occasions such as sacrificial feasts and enthronement ceremonies within early Turkish societies, with its origins often traced to hunting customs in which riders pursued small animals, such as muskrats, using sticks. Notably, both men and women engaged in çevgan, and the sport became an essential medium for military training, particularly in the domain of horsemanship. Conversely, during this period, Çevgan was accompanied by melodies in accordance with the rhythm and intensity of the game, thereby enriching the cultural dimension of the game. Indeed, the military tradition of the Turks persisted in the period following the adoption of Islam. Consequently, çevgan, as a military sport, persisted throughout the Seljuk period. In addition to its military function, the fact that çevgan was intended for entertainment, education and recuperation enabled the sultans to incorporate this sport into a variety of ceremonial events, entertainments and special occasions. Tugrul Beg engaged in the practice of çevgan in a celebratory context following his defeat of the Ghaznavids. During the Seljuk period in Turkey, this game, which has a cultural character and can be considered to be identified with the Turks, was introduced to Anatolia. During the Turkish Seljuk period, çevgan constituted an integral element of military entertainment. To illustrate, Izzeddin Keykavus I commemorated his triumph over the Armenian Feudal Landlord Leon with a series of competitive games in Kayseri following his victory against the Armenian Feudal Landlord Leon. In contrast, Sultan Alaaddin Keykubad is known to have organised çevgan contests as he made his way to conquer Alanya Castle, often spending considerable time engaged in this pastime. It is documented that he engaged in çevgan games for a period of one month prior to the capture of Erzincan, utilising this pastime specifically for the training of military cavalry. Prior to the Köseadağ War, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev II engaged in the game of çevgan while awaiting developments in Sivas. Sultan Alaaddin III, a ruler of the Anatolian Seljuk Empire, engaged in the game of çevgan for the entirety of the night of Qadr in Ramadan, resulting in severe dehydration. Furthermore, the game of çevgan provided a forum for discourse and consultation during quotidian activities such as hunting and assorted gatherings. Notable negotiations and consultations were conducted during the course of the game of çevgan. This game, which was particularly prevalent among Seljuk sultans in Anatolia, was also widely played by the general populace. Yunus Emre made analogies regarding the game of çevgan in his Dîvân. Additionally, evidence of çevgan can be discerned in Turkish miniature art and various literary works. Additionally, evidence of çevgan can be found in various forms of Turkish art, literature, and divan poetry. This evidence indicates that the game was widely known among the people of Anatolia. In the Seljuk Empire of Turkey, emirs also adopted the game of çevgan. One such emir was Eminateddin Mikail, who is regarded as one of the most prominent statesmen of the empire's latter period and is known to have played this game. In conclusion, it can be stated that çevgan is a military game that has been played by Turks since ancient times. It is evident that this game, which was played by the Turks prior to the advent of Islam, was also a source of enjoyment for the Seljuk sultans. The game, which is currently played solely for recreational purposes, was in fact a favoured pastime of sultans and emirs, and ensured that they were always prepared for war. Consequently, this game, which was conducted in large squares during military exercises and entertainment in accordance with the lifestyle of Turkish society in the past, was carried out with the migration of Turks from Central Asia to Anatolia and continues to be preserved as a cultural heritage in various Turkish communities today.

Keywords: equestrian sports; çevgan; Turkish Seljuks

Giriş

Çevgan oyunu, İslamiyet öncesi dönemden itibaren Türklerin konar-göçer yaşam stiline bir yansıması şeklinde tezahür etmiş bir atlı spordur. Atın Türk kültüründe özel bir yeri bulunduğu bilinmektedir. Nitekim Kaşgarlı Mahmut’un “at, Türk’ün kanadıdır.” (Atalay, 1992: 48) ifadesi de bunu kanıtlamaktadır. Geçmiş dönemde hem gündelik yaşamda hem de savaş meydanlarında at, Türklerin hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Savaşçılık yeteneklerini atla bütünleştirerek savaş meydanlarında hızlı manevra kabiliyeti edinmişlerdir. Diğer taraftan başta çevgan, cirit, gökbörü olmak üzere atlı sporlar gündelik yaşamlarında bir eğlence, vakit geçirme ve dinamizm aracı şeklinde yer edinmiştir. Bu tür sporlar barış zamanı atların sürekli hazır olmasını sağlayarak sefer zamanında uzun yol kat edebilmelerini mümkün kılarken; ordu millet anlayışıyla yetişmiş halkın da

ani bir savaş ya da baskın karşısında daima canlı ve dinamik kalabilmelerine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla ata binme konusundaki yetenekleriyle bilinen ve koşum takımını geliştiren Türklerin bu becerisini atlı sportif faaliyetlerde de göstermesi oldukça doğaldır (Özen, 2012: 35-36).

“Çevgan” sözcüğünün kelime kökeninin sopa manasındaki çûb, çûbigân, çulgân, çuygân ya da çavl’dan geldiği ve bu sebeple Farsça’dan kaynaklandığı; Türk diline de buna benzer şekilde “çöğen” biçiminde geçtiği fakat yaygınlıkla “çevgan” kelimesinin de kullanıldığı belirtilmektedir. Kelimenin Grekçeye ise “tsükanion”, Haçlı Seferleri esnasında Fransızcaya “chicane” ve “chicaner”, Lâinceye “chugua”, ve “chuca”, İspanyolcaya “choca” ve “chagun”, Almancaya ise “schagun” biçimlerinde girdiği ifade edilmektedir. Kimi kaynaklarda da Tibetçe “pulu”dan geldiği ve günümüzde bu oyuna karşılık “polo” kelimesinin de buradan kaynaklandığı söylenmektedir (Halıcı, 1993: 294). Kaşgarlı Mahmud’un “Divanü Lugati’t-Türk” isimli eserinde de çevgan terimine sıklıkla rastlanmaktadır. Eserde bu kelimeye bazı yerlerde “çovkan” bazı yerlerde ise “çöğen” şeklinde yer verilmiştir (Aliyeva, 2023: 632). Türklerin yerleştiği farklı bölgelerde farklı adlarla anılan, ancak aynı öz ve kurallara göre oynanan “çevgan”, “çöğen” veya “çöğene” adı verilen oyun, bazı bölgelerde “çögan”, “bandal”, “çukanyon”, “tubuk” veya “tuy” olarak da isimlendirilmekteydi (Öztek, 2007: 2). Türklerin bu oyun için genel olarak çevgan veya çöğen ifadesini kullanmalarının nedeni ise Farsça ve Türkçe arasındaki etkileşimle ve Arap alfabesinin her iki dilde kullanılmasıyla açıklanabilir. Bilindiği üzere 1056’dan itibaren bilhassa edebiyat alanında Türk dili Farsça etkisinde kalmıştır (Türkmen, 2009: 483). Her ne kadar bazı oryantalistler ve İslam tarihçileri bu oyunu tamamen "çevgan" adıyla İranlılara atfetseler de, bu tutumun Türk kültürünün bu oyuna katkısını göz ardı edemeyeceği; çeşitli kültürel öğeler ve geçmiş yaşam tecrübelerinin dikkate alınmadan sadece kelime kullanımından dolayı yapılan bu atfın çok doğru olmadığı söylenebilir (Öztek, 2007: 3). Ancak çevgan gibi Farsça kelimelerin kullanılması Türklerin dilinde karşılığının bulunmamasından değildir. Selçuklu zamanı yapılan fetih hareketleri ve diller arası etkileşim sebebiyledir. O dönemde atlı kültüre ve bu kültürün ürünü birçok binicilik sporuna hakim Türklerin, kendi himayesindeki toplumdaki bu oyunu öğrendiğini iddia etmek Türk atlı kültürüne görmezlikten gelmektir (Türkmen, 2009: 484).

Çevgan oyununa dair özelliklere değinmek gerekirse; genellikle 240x160 metrelik geniş bir düz alanda altı veya dört kişilik iki takım tarafından oynanan bir oyundur. Sahanın büyüklüğüne göre takımlarda en fazla 50 oyuncu bulunabilir. Çevgan, 1,20 ila 1,50 m uzunluğunda, ucu kavisli, sapı kanca şeklinde bir sopadır ve oyun, adını bu sopadan almaktadır (Çavuşoğlu, 2008: 164). Oyunda kullanılan 10-15 cm çapındaki toplar, söğüt ya da akçaagaç budağından ya da küçük çakıl taşı etrafına pirinç samanlarının sarılması ve üzerinin deriyle kaplanmasıyla yapılmaktaydı. Oyunun amacı, hakemin saha ortasında yere koyduğu topu yarım saat içinde rakip takımın kalesine sokarak veya belirlenen kaleye vurarak puan kazanmaktır; en çok puanı alan taraf önceden belirlenen ödülü

kazanırdı (Tazegül, 2017: 2158). Görüleceği üzere “çevgan/çevgen/çöğen” oyun esnasında kullanılan sopanın adıdır ve oyun at üstünde sporcuların sopayla bu topu çevirerek ilerletmesi suretiyle oynanmaktadır.

Çevgan oyununun kuralları ilk kez Türkler tarafından ortaya çıkarılmış ve geliştirilmiştir (Güven, 1992: 43). Selçuklu Devleti iktidarı için ise bu sporun önemi, askeri eğitim ve halk açısından serbest zaman etkinliği olmasıdır. Adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışı içerisinde Selçukluların ilk örgün eğitim kurumları bilinmektedir. Çok erken dönemlerden itibaren Türklerin askeri eğitim kapsamında binicilik eğitimine de önem verdikleri belirtilmektedir. Bu kapsamda Türkler açısından çevgan, sadece bir oyun olarak düşünülmemelidir (Atabeyoğlu, 1984: 106). Nitekim çevgan için kullanılan atlar bile özenle seçilmekteydi. Atın topun üzerine sıçrayabilmesi, hızlı sürüş sırasında kısa dönüşler yapabilmesi, aniden durabilmesi, hızlı hareketlerle rakibi geçebilmesi, binicisinin istediğini çabuk kavrayabilmesi ve gürültüden korkmaması çevgan atında aranan özelliklerdi. Ayrıca çevgan oyununun zeminle ilişkisi sebebiyle yere yakın ve tıknaz atlar tercih edilirdi (Pakalın, 1983: 360). Ayrıca o dönemde bu oyunun çok yaygın olduğu, Arap ve Bizans toplumlarında da oynandığı bilinmektedir. Oyunun bugün dünyada “polo” adıyla tanınması ise XIX. yüzyılın başlarında İngiltere'nin Kuzey Hindistan ve Afganistan işgali sırasında gerçekleşmiştir (Eyduran, 2009: 83).

Eski Türklerde Çevgan

Eski Türklerde savaş dışı günlerde eğlence amaçlı şenlikler tertip edilir ve bu şenliklerde bilhassa atlı spor müsabakalarına da yer verilirdi. O dönemdeki spor etkinlikleri, insanı fiziksel ve zihinsel açıdan zinde tuttuğu gibi, doğayla ve düşmanla mücadeleye de hazırlıyordu. Bu bakımdan spor, İslamiyet'in kabulünden önce atlı göçebe geleneğini sürdürmeye çalışan Orta Asya Türkleri ile daha sonraki Türk devletleri için ayrı bir önem taşıyordu (Eyduran, 2009: 84). Çevgandan sonra atlar günde 90 km durmadan yol alabilecek düzeye ulaşıyordu (Türkmen, 2014: 33). Bu nedenle günde uzun mesafeler kat etmek zorunda kalan Türk ordusu için ideal bir spordu. Orta Asya Türkleri göçebe yaşamlarından ötürü gün boyu sürekli yolculuk yapabilecekleri, savaşlara dayanıklı, hızlı ve dayanıklı atlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Esasen vur-kaç taktiğini kullanan Türklerin, düşmana büyük bir hız ve kuvvetle saldırıp, ardından yüksek hızla kaçabilmeleri gerekiyordu. Bu nedenle hızlı ve yorulmak bilmez atlar savaşın kazanılması açısından büyük fark yaratıyordu. Dolayısıyla küçük yaşlarda ata binmeye başlayan Türklerin binicilik sanatında köklü gelenek ve tecrübeleri vardır. Hayatı askeri bir atmosferde geçen Türk bozkır halkının başarısında şüphesiz askeri hazırlıkları andıran çevgan türü atlı sporların rolü büyüktür (Esin, 2017: 1318). Yazılı eserlere göre de atlı spor oyunlarından çevgan oyununun İslamiyet öncesi Türkler arasında bilindiği ve çok uzun zamandır oynandığı söylenebilir. Nitekim Firdevsi'nin *Şehnâme* isimli eserinde Keyâniyan sülalesine mensup Siyavuş'un Turan hükümdarı Afrasiyap'a giderek çevgan oynadığını söylemesi, bu oyunun Turan

kökenli olabileceğinin kanıtıdır (Halıcı, 1993: 295). Ayrıca çevganın, eski Türkler tarafından dördüncü ve beşinci aylarda Kurban Bayramı'nda diğer spor müsabakalarıyla birlikte oynandığı, tahta çıkış törenlerinde de çevgan müsabakalarına yer verildiği belirtilmektedir (Öngel, 2001: 241). Öte yandan çevganın eski Türklerin avcılık kültüründen geldiği de söylenmektedir. Bu bilgiye göre fare türlerinden misk faresini at sırtında kovalayarak insanların ellerindeki sopalarla yakalamaya ve midesindeki kokudan esans elde etmeye çalıştıkları belirtilmektedir. Türklerin atlarıyla keçe biçimindeki topları kovalayarak ve vurmaya çalışarak gerçekleştirdikleri çevgan sporunun avcılık maharetlerini geliştirdiği düşünülmektedir (Elibol, 2023: 34). Çok erken dönemlerden itibaren savaşçılık ve avcılık özelliklerini canlı tutmak ve geliştirmek, günlük hayatta ise eğlenmek amacıyla oynanan çevgan oyunu sadece erkeklerin değil, kadınların da oynamayı sevdiği bir oyundu. Oyun esnasında oyunun ritmine göre farklı tempolarda ezgilerle de eşlik ediliyordu (Öngel, 2001: 260). Halkın bu oyuna rağbeti o kadar fazlaydı ki, geceleri bile 10 metrelik mumlarla aydınlatılan alanlarda oynuyorlardı. Çevgan topları ise altın kutularda saklanıyor ve kırmızı deriyle süsleniyordu (Kinzler, 1947: 92). Çevganda kullanılan topa dahi bu kadar ihtimam gösterilmesi, oyuna halk arasında verilen önemi göstermektedir.

Türkiye Selçuklularında Çevgan

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler, burada da asker millet olma özelliklerini sürdürmüşler ve kültürel değerlerini, eğlence anlayışlarını ve yaşam stillerini de beraberlerinde taşımışlardır. Bu nedenle askeri nitelik taşıyan ve savaşa hazırlık niteliğinde olan avcılık, cirit atma, çevgan, okçuluk, halka kapma, gülle atma, güreş gibi sporlar Selçuklular döneminde de Türklerin hayatında yer edinmeye devam etmiştir (Yalçın vd., 2024: 33). Selçukluların askeri alandaki önemlerinden dolayı önem verdikleri konuların başında at eğitimi gelmekteydi. Büyük bir özveriyle aralıksız verilen eğitimler sayesinde mükemmel savaş atları elde ediliyordu. Çevgan oyunları ve mızraklı biniş eğitimleriyle atlar, günde yaklaşık 90 km'yi hiç durmadan gidebilecek seviyeye getirilebiliyordu (Esin, 2017: 1315; Aliyeva, 2023: 629). Çevgan oyununun eğlence, dinlenme ve gelişmeye odaklı askeri bir spor olması, hükümdarların özel hayatlarında ona önemli bir yer kazandırmıştır. Buna yönelik pek çok örnek vermek mevcuttur. Örneğin Tuğrul Bey'in Gazne'yi ele geçirmesinin ardından meydan olarak nitelendirilen bir alanda çevgan oynadığı ve halife Abdürreşid'in de onu izleyerek alkış tuttuğu bilinmektedir. Sultan Melikşah'ın da Bağdat'a vardığında el-Halba'ya giderek çevgan ve top oynadığı belirtilmiştir (İbn'ül Esir, 1987: 141; Kazvini, 2018: 320).

Türkiye Selçuklu Devleti döneminde de çevgan sevilerek oynanan bir meydan oyunu olmayı sürdürmüştür. Selçuklular döneminde meydanların törenler, şenlikler, bayramlar ve büyük cemaat namazlarının yanı sıra Türk kültüründe önemli yeri olan cirit atma, çevgan, binicilik gibi sporlar için

antrenman ve yarışma alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir (Yalçın vd., 2024: 34). Selçuklular medreselerde verdikleri eğitimle zihinleri örgün eğitime, “Gök Meydanlar” olarak nitelenen bu geniş alanlarda da bedenleri askeri eğitime tabi tutmak suretiyle nüfusu bir yandan daha üretken hale getirirken bir taraftan da çeşitli kültürel faaliyetler ve etkinliklerle halkı kontrol etmişlerdir. Spor faaliyetleri, ödül ve cezalar bedenler üzerinde kontrol sağlıyordu (Metin, 2013: 209). Selçuklu Devleti’nde gök meydanlar ve spor medreseleri önemli spor kuruluşları olarak öne çıkıyordu. Bunlar dönemin kendine özgü yapısı içerisinde hem askeri hem de sosyo-kültürel hizmetler sunan kurumlardı. Selçuklu devleti şehirlerinde göl meydanlar, Şahne’ye bağlı meydan emiri idaresinde düzenli hizmet sunuyordu. Selçuklu kaleleri yakınlarındaki yerleşim yerlerindeyse Kale Muhafızı Kutval’e bağlı şekilde yine meydan emirinin yönetiminde hizmet veriyordu. Spor tekkeleriye şehirlerde kadıya bağlı şekilde tekke şeyhlerinin kontrolündeydi. Yerleşim yerleri dışında kalan Türk boylarında ise Göktürklerden intikal eden gelenekle açık ve kapalı olmak üzere yaylak ve kışlak spor evlerinde eğitsel, askeri ve sosyo-kültürel faaliyetler sürdürülmüştür. En iyi savaşan toplum olmak amacıyla tüm olanakları kullanan devletin, bu amacına ulaşmasında “Gök Meydanlar” ve “Spor Tekkeleri” önemli rol oynamıştır. Askeri eğitimlerin haricinde “Gök Meydanlar” ve “Spor Tekkeleri” halkın kullanımına da açılmıştır. Böylece bu alanlarda halkın çeşitli spor dallarında eğitim görmelerine imkan tanınırken rağbet gören spor dallarının ekipmanlarının üretimine yönelik işletmelerin kurularak Selçuklu ekonomisinin gelişmesine katkı sağlanmıştır (Günel, 2019: 1512). Türkiye Selçuklularının önemli yerleşim merkezlerinden Konya Erzurum, Erzincan ve Kayseri’de çeşitli idman araçlarına dair kalıntılara rastlanması da bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin Konya’da Selçuklu sultanlarının türbesinde biri 78 cm boyunda ve 19 kg ağırlığında, diğeri ise 90 cm boyunda ve 9 kg ağırlığında iki lobut bulunmuştur. Lobutların sırt ve kol adalelerinin gelişmesi ve güçlenmesinde kullanıldığı ifade edilmektedir (Demirci, 2021: 225). Bu çerçevede çevganın Selçuklularda rağbet gören bir oyun olduğu söylenebilir. Nitekim devrin önemli mutasavvıflarından Yunus Emre’nin Divan’ında da çevgan ile ilgili benzetmelere rastlamak mümkündür (Boz, 2021: 78, 344):

“kim ala bu topı çevganumuzdan

top uran meydanda çevgan benümdür.”²

“niçe bir ışk meydanında nefis atın segirdürem

ya niçe bir başımı top eyleyüp çevgan olam”³

Diğer taraftan Türkiye Selçukları döneminde halkın da izleyebileceği önemli meydanlarda müsabakalar tertip edilmiştir. Konya, Erzurum, Kars, Niğde, Bitlis ve Kayseri şehirlerinde bulunan

² Çevgan oyunundaki topumuzu kim alabilir; meydanda çevgan ile topa vuran benim.

³ Nasıl, bir aşk meydanında nefis atını koştururum; nasıl, başımı top yapıp çevgan oynarım?

meydanlar bunlardan bazılarıdır (Başbuğ, 1986: 33). Türkiye Selçuklu hükümdarları yaz aylarını yazlık saraylarda ve özellikle de Kayseri'de geçirdikleri için çeşitli eğlence etkinliklerinde en çok sözü edilen meydan Meşhed ovasıydı. İbn Bibi'nin I. Alâeddin Keykubad ile ilgili olarak “Meşhed meydanında bir süre yürüdü, sonra atının dizginlerini sahaya doğru çevirdi ve sabaha kadar at sürerek çevgan oynadı.” (İbn Bibi, I, 1996: 453) ifadelerinden Meşhed Ovası'nın oldukça geniş olduğu ve çevgan oyunu için tahsis edilmiş ayrı bir saha alanının bulunduğu anlaşılmaktadır. Başkent Konya'da ise bu etkinlikler şehrin kuzeyinde yer alan meydan ile saltanat kasrının da olduğu Filobad düzlüğünde gerçekleştiriliyordu (Ersan, 2006: 76). Türkiye Selçuklu sultanları, savaş dışında zamanlarını ordunun belli bir kısmıyla birlikte spor ve askeri manevralar yaparak, cirit ve çevgan oynayarak, yürüyüş yaparak ve av partileri tertip ederek geçirirlerdi (Kesik, 2011: 157-158).

I. Gıyâseddin Keyhüsrev sonrasındaki neredeyse tüm sultanların bu oyunu düzenli olarak oynadıkları bilinmektedir (İbn Bibi, 1996). Türkiye Selçuklu Sultanlarından I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, memleketinden uzakta gurbet hayatı yaşadığı dönemde Halep hakimi el-Melik ez-Zahir'i ziyaret ettiği, Halep'te onu karşılayanların eğer Sultan çevgan oynamak isterse ona memnuniyetle hizmet edebileceklerini söyledikleri ifade edilmektedir (Kaymak, 2013: 15).

Türkiye Selçuklu Devleti'nde ordu sefere çıkmak için toplandığında da padişahın önderliğinde çeşitli savaş oyunları ve eğlencelerin düzenlendiği bilinmektedir. Bunun savaş öncesi askere moral verme ve askeri idman amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Nitekim Ermeni Tekfur Leon'a karşı sefer öncesinde I. İzzeddin Keykâvus, Yabanlu Pazarı'nda ordu için eğlence meclisleri düzenlemişti. Ordu Suriye tarafından ilerleyerek Elbistan'da konaklandığında çevgan oynanmış, eğlence meclisleri tertip edilmiş ve hükümdar seyrana çıkmıştır. I. İzzeddin Keykâvus'un, Ermeni Tekfur Leon'un teslimiyeti sonrasında da Kayseri yakınlarında sevinçle çevgan oynadığı kaydedilmektedir. Galibiyet sevinciyle hükümdar, sevdikleriyle birlikte Kayseri'de çevgan oynayarak, eğlenerek vakit geçirmiştir (İbn Bibi, I, 1996: 183, 204).

Sultanların önemli gelişmelerin ardından kutlama amacıyla da çevgan oynadıkları anlaşılmaktadır. I. İzzeddin Keykâvus'un Mengücek hanedanından Melik Behramşah'ın kızıyla evliliğinde gösterişli ziyafetler ve çeşitli oyunlar tertip edilmiştir. Düğün yaklaşık bir hafta boyunca sürmüştür. Erzincan emirlerine 500 hil'at, 700,000 dirhem gümüş akçe, 100 at, 100 katır ve çeşitli kumaşlar hediye edilerek derecelerine göre dağıtılmış, daha sonra emirler hil'atlerini giyerek Sultanın elini öpmüşler ve memleketlerine gönderilmişlerdir. Sultan, devlet erkânı ve beyler ise âdet gereği top ve çevgan oynamışlardır (İbn Bibi, I, 1996: 192-200.). I. Alâeddin Keykubâd'ın da haftada iki kere çevgan oynadığından ve çevgana olan ilgiyi, sevgiyi yaygınlaştırmak için büyük şehirlerde çevgan meydanları oluşturduğundan bahsedilmektedir (Yalçın vd., 2024: 33). Ayrıca Alâeddin Keykubâd'ın da sefer öncesi ve sonrasında çevgan oyunu tertip ettiği görülmektedir. Dolayısıyla

Türkiye Selçuklularında sefer öncesi ve sefer sonrası çevgan oyununun askeri disiplin ve motivasyonel katkısının yanında bir gelenek şeklinde sürdürüldüğü söylenebilir. I. Alâeddin Keykubâd, Alaiye kalesinin alınmasının ardından Konya'ya gelmiş, burada çevgan oynamak için askeri süvarileri çağırtmıştır. Onlar da at üzerinde çevgan oynamışlardır (İbn Bibi, I, 1996; 258.). Erzincan'ın fethinden önce ise Sultan'ın Kubadâbâd'a giderek orada bir ay kaldığı, bu süre zarfında avlanarak, çevgan oynayarak ve müzik dinleyerek vakit geçirdiği, daha sonra ise Kayseri'ye gittiği ifade edilmektedir. Yassı Çemen Muharebesi'nden bir gün önce de I. Alâeddin Keykubâd, Sivas meydanında çevgan oynamıştır. Çevgan oyununun daha çok askeri süvarilerin eğitilmesi için kullanılan bir oyun olmasından dolayı savaş öncesinde oynandığı düşünülmektedir (İbn Bibi, I, 1996; 366, 411). Yine 1237 senesinin Ramazan Bayramı'nda Amid'e sefer yapmak amacıyla ordusuyla Meşhed Ovası'nda toplanan I. Alâeddin Keykubad'ın bayramını kutlamak için çeşitli ülkelerden elçiler gelmiştir. Elçiler arasında Eyyübî meliklerinin elçileri de bulunuyordu. Selçuklu Sultanı burada elçiler onuruna büyük bir ziyafet düzenlemiştir. Çeşitli çalgılar ve şarkıcıların katıldığı müzik ziyafeti ile bezm meclisi düzenlenmiş, altın ve gümüş tabaklarda servis edilen yemekler yenilmiş, şerbetler içilmiştir. Şenliklere bizzat katılan I. Alâeddin Keykubad, mücevherlerle süslü kıyafetiyle tören alanına gelmiştir. Görkemli bir tören atmosferinde gerçekleşen bayram kutlamalarında Sultan, Eyyübî elçileriyle çevgan oyunu oynamıştır (Kösali Muş, 2020: 946). Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Eyyübî meliklerinden Melik Eşref ile görüşmesi esnasında da çevgan oynadığı belirtilmektedir. Oyun esnasında hükümdarın tam üç kere çevganı yere düşürdüğü ve içinde de Melik Eşref'in saygıyla atından inerek çevganın topuzunu öpüp Sultan'a verdiği kaydedilmiştir (Kaymak, 2013: 15). İlginç bir şekilde bu durum, oyun ve eğlence sırasında bile devletler arasındaki hiyerarşinin unutulmadığını göstermektedir. Kalonoros'un fethi sırasında da Sultan, çevgan ve cirit atmada usta komutanların meydanda toplanmasını istemiştir. Kurulan takımlarla beraber Sultan çevgan oynamış ve oyun sırasında maharetlerini sergilemiştir (Yalçın vd., 2024: 34). Köseadağ Muharebesi öncesinde ise Sivas'a gelen Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, burada kendisine katılacak olan askeri gücü beklerken çevgan oynayarak, avlanarak ve yiyip içerek vakit geçirmiştir (Ersan, 2006: 80). Türkiye Selçuklu hükümdarlarından III. Alâeddin'in, Ramazan ayındayken Kadir gecesine denk gelen bir günde, gününü meydanda at sürüp çevgan oynayarak geçirdiği ve aşırı susuzluk yaşadığı belirtilmiştir (İbn Bibi, I, 1996: 289). Bazı sohbet ve istişarelerin de av, çevgan gibi uygulamalar esnasında gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Merçil, 2011: 243). Türkiye Selçuklularının diğer hükümdarlarından II. Süleymanşah, I. İzzeddin Keykavus, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Alaeddin Siyavuş'un da çevgân oynayan sultanlardan olduğu ifade edilmektedir (Kaymak, 2013: 15).

Türkiye Selçuklu Devleti'nde çevganın emirler arasında da oynandığı bilinmektedir. Devletin son dönemlerinin önemli emirlerinden biri olan Eminateddin Mikail, çevgan oynayan devlet adamlarındandır (Kaymak, 2013: 15). Bu bağlamda çevgan sporunun Türkiye Selçuklularında

ağırlıklı olarak savaşa hazırlanan veya halihazırda savaştaki askerlerin askeri eğitiminde kullanıldığı söylenebilir. Eski Türklerden itibaren Türklerin asker millet oluşu ve göçebe yaşam tarzının bir uzantısı olarak Türkiye Selçuklularına intikal eden bu sporun, savaş öncesi ve sonrasında askeri talim ve askere moral vermek amacıyla, çeşitli önemli günlerde eğlence amacıyla oynandığı, hem devlet erkani hem de toplum tarafından büyük meydanlarda icra edilen toplumsal nitelikli önemli bir atlı spor olduğu ve Türk kültürünün bir ögesi şeklinde günümüze kadar geldiği anlaşılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Çevgan, eski Türklerde konar-göçer yaşam tarzının ve asker millet anlayışının bir uzantısı şeklinde toplumsal hayata entegre edilen bir atlı spor dalıdır. Türklerin savaşçılık özelliklerini korumaları, daima dinamik ve savaşa hazır konumda bulunmaları açısından savaş dışı dönemlerde hem askeri talim hem de eğlence amacıyla geniş alanlarda oynanmıştır. Çevgan oyunu sayesinde atların da dinamik ve hızlı olmaları sağlanarak eğitimlerinde yararlanılmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabulü ve Anadolu'ya göçüyle beraber savaşçılık özellikleri devam ettiğinden çevgan oyunu Büyük Selçuklularda ve Türkiye Selçuklularında da yer bulmuştur. Türkiye Selçuklu Devletinde çevgan oyunu için başta Konya, Kayseri, Niğde, Erzurum, Kars, Bitlis gibi dönemin önemli yerleşim yerlerinde büyük meydanlarda çevgan oynanmıştır. Türkiye Selçuklu sultanları arasında oldukça popüler olan bu spor, savaş öncesinde askere moral vermek ve talim amaçlı, savaş sonrasında da kazanılan zaferlerde kutlama amaçlı oynanmıştır. Kaynaklarda savaş öncesi ve sonrasında özellikle I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde çevgan oynandığına dair kayıtlara rastlamak mümkündür. Ayrıca düğün gibi bayram gibi önemli günlerde de çevgan müsabakaları düzenlenmiştir. Nitekim I. İzzeddin Keykâvus'un düğününden sonra devlet erkaniyle çevgan oynadığı, I. Alâeddin Keykubad'ın da bayram kutlamalarında çevgan müsabakaları düzenlediği görülmektedir. Türkiye Selçuklularının diğer hükümdarlarından II. Süleymanşah, I. İzzeddin Keykavus, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Alaeddin Siyavuş da çevgan oynayan sultanlardandır. Çevgan oyunu sadece devlet erkani arasında değil halk arasında da bilinen ve oynanan bir spor olmuştur. Kısacası toplumsal yaşam dinamikleriyle beraber Türklerin hayatında yer edinen bu spor dalının, Türkiye Selçuklularında saray hayatı ve toplumsal hayatta yer edinerek, edebiyatta ve sanatta kendisinden söz ettirmesi, günümüzde ise otantik bir ritüel şeklinde varlığı, kültürel miras açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Aliyeva, S. (2023). At ve at kültürü, çevgan oyunu ve mesihi yaratıcılığında izleri. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 628-637.
- Atabeyoğlu, C. (1984). *Olimpiyatlar*. İstanbul: Dışbank Yayınları.
- Atalay, B. (1992). *Divanü Lügati't Türk tercümesi 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Başbuğ, H. (1986). *Aşiretlerimizde at kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Boz, E. (2021). *Yunus Emre, Divan (Fatih Yazması)*. Ankara: Uzman Matbaacılık.
- Çavuşoğlu, A. (2008). Çevgan/çöğen oyunu kültürü ve edebî, tasavvufî metinlerde yansımaları. *İSTEM*, 6(11), 159-174.
- Demirci, M. (2021). Selçuklularda spor ve idman faaliyetleri. *İslâm'da Dayanışma ve Spor* (M.R. Akpınar Ed.). Keykubat Matbaa: Konya.
- Elibol, R. (2023). *Ortaçağ'da aristokrat bir eğlence: Çevgan oyunu ve pratikleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Martin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin.
- Ersan, M. (2006). Türkiye Selçuklularında devlet erkânının eğlence hayatı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21(1), 73-106.
- Esin, O. (2017). Orta Asya ve Anadolu ekseninde eski Türklerin hayatında önemli bir figür: At. *Ulakbilge*, 5(14), 1315-1334.
- Eyduran, A. (2009). Türk kültürü ve edebiyatında çevgan oyunu. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (53), 83-114.
- Güven, Ö. (1992). Spor anlayışımız ve sporun sosyo-psikolojik işlevi. *G.E.F. Dergisi*, 8(1), 40-48.
- Halıcı, F. (1993). "Çevgân", *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.
- İbn Bibi (1996). *El-evâmirü'l Alâiye fi'l-umûri'l-Alâiyye (Selçukname I)*. (M. Öztürk, Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İlker Günel - Abdurrahman Kepoğlu, "Büyük Selçuklu Devletinin İktisadi Anlayışı Ve Gök Meydan Ve Spor Tekkesi Kurumlarının Eğitim Yönetimi Yapıları Ve Ekonomiye Etkileri", *Turkish Studies Social Sciences*, Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1499-1513, s.1512.
- Kaymak, S. (2013). Selçuklu'nun çevgânı Avrupa'da oldu polo. *Yedi Kıta*, (Kasım 2013), 13-15.
- Kazvini, Hamdullah Müstevfi (2018). *Tarih-i Güzide*. (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kesik, M. (2011). *At üstünde Selçuklular, Türkiye Selçukluları'nda ordu ve savaş*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kinzler, İ. (1947). *Die leibesübungen der zentralasia tischen völker inauguraldissertation zur eirangung*. Grazim: Des Doktorgrades, Grazim.
- Kösali Muş, S. (2020). I. Alâeddin Keykubad dönemi (1220-1237) Türkiye Selçuklu Devleti ve Eyyübîler arasındaki elçilik ilişkileri. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(4), 939-951.
- Merçil, E. (2011). *Selçuklularda saray ve saray teşkilatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Metin, Y. (2013). Türkiye Selçuklu şehirlerinde "Meydan" kültürü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(1), 209-222.
- Öngel, H. B. (2001). *Türk kültür tarihinde spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özen, N. (2012). *Türk kültür tarihinde spor ve Türklerin spora katkıları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Öztek, İ. (2007). Çöğen. *Türkiye Olimpiyat Derneği Dergisi*, (3), 1-4.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü 2*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Tazegül, Ü. (2017). Farklı toplumlarda polo sporu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 2150-2161..

- Türkmen, M. (2009). Düünden bugüne Türk toplumlarında çevgen / çöğen / çevgan / polo oyununa genel bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (183), 479-492.
- Türkmen, T.A. (2014). *Selçuklularda at ve atçılık kültürü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Yalçın, Y., Turan, F. & Korkmaz, S. (2024). Alaaddin Keykubat döneminde (1220-1237) spor ve uygulama alanları. *Herkes İçin Spor ve Rekreasyon Dergisi*, 6(1), 32-46.